

DUITSLAND IN EUROPA

Inleiding

Over einde en nieuw begin

Het is een druilerige dag, die zeventiende december 1944. De stad Sittard in Zuid-Limburg ligt in de frontlinie en wordt met een aanhoudende regen van Duitse granaten bestookt. Er vallen vijftien dodelijke slachtoffers. De moeder van mijn vader en Piet, zijn enige broer van pas vijftien jaar, kunnen alleen dood onder het puin vandaan worden gehaald. Mijn grootvader, die bij de Staatsmijnen werkt, is niet thuis en overleeft. Mijn vader vecht op dat moment als soldaat bij de

Irenebrigade.

Mijn schoonmoeder Irmgard, die op een boerderij in Stolp in het Noord - Duitse Pommeren woont, slaat nog geen half jaar later op de vlucht voor de Sovjettroepen die met rasse schreden naderen. Zij weet met haar oudere zus Traute en neef Siegfried per boot vanuit de haven van Gotenhafen bij Danzig Denemarken te bereiken. Dat haar dat lukt mag een godswonder heten, want geallieerde vliegtuigen en onderzeeërs jagen Duitse koopvaardij schepen de diepte in. Die zijn volgepakt met vluchtelingen die de oversteek over de Oostzee wagen. Duizenden bereiken de verlossende overkant niet.

Een paar jaar eerder, op 22 februari 1942, pleegt de bekende Oostenrijkse schrijver Stefan Zweig samen met zijn echtgenote Lotte zelfmoord in Persepolis, hun zomerverblijf buiten Rio de Janeiro. Een overdosis Veronal wordt hen fataal. In de jaren daarvoor ziet hij tijdens zijn exil in Londen, New York en Brazilië hoe Europa de ondergang tegemoet gaat.

Stefan Zweig is overtuigd Europeaan die zich vanuit Oostenrijk, waar hij tot 1934 leeft, sterk voor een grenzeloos Europa, voor een Europees gemeenschapsgevoel engageert. De Eerste Wereldoorlog en de opkomst van het nationaalsocialisme veranderen zijn droom van een verenigd Europa in een nachtmerrie.

In exil schrijft Zweig zijn wereldberoemd geworden werken "Die Welt von gestern" en "Die Schachnovelle"¹, waarin hij zijn traumatische vlucht voor het naziregime en het verlies van zijn cultureel thuis Europa verwerkt. De pijn van het gevoel nergens meer thuis te zijn ("ich gehöre nirgends mehr hin") is echter zo groot, dat hij niet anders kan dan een einde aan zijn leven maken.

Deze gebeurtenissen zijn slechts drie van de ontelbare gruwelijke en mensonterende drama's die tijdens de Tweede Wereldoorlog miljoenen mensen het leven hebben gekost en evenzovele miljoenen voor de rest van hun leven hebben getekend. Een ongekend aantal boeken is geschreven over het nationaalsocialisme en de misdaden die het NS-regime heeft gepleegd om Hitlers waanidee van de wereldheerschappij van het "Herrenvolk" te kunnen vestigen. Eugen Kogon bijvoorbeeld schetst in zijn boek "Der NS Staat" een huiveringwekkend beeld van de terreur die de gevangenen in het concentratiekamp Buchenwald moesten ondergaan en vaak niet overleefden.

Wat mijn vader, mijn schoonmoeder en Stefan Zweig is overkomen staat symbool voor zowel een definitief einde als voor een nieuw begin. Het nationaalsocialisme en de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog maken een einde aan Zweigs droom van een verenigd en vreedzaam Europa. Uiteindelijk betaalt hij met zijn leven, zoals ook zovele

DUITSLAND IN EUROPA

anderen met hem hun leven hebben moeten laten. Mijn schoonmoeder keert pas in 1947 terug naar Duitsland, zonder noemenswaardige bezittingen en op zoek naar familie en werk. Zij is een van de miljoenen Duitsers die na de oorlog weer de draad van het leven proberen op te pakken.

Voor mijn vader is de brand die Europa in de as legt ook het vuur van de hoop, van een nieuwe start. Het leed dat hij door de oorlog en vooral door het verlies van zijn naasten heeft moeten dragen ontladde zich niet in woede en haat ten opzichte van de voormalige

vijand. Een reactie die zeer begrijpelijk en voor de hand liggend geweest zou zijn. Zijn persoonlijke tragedie sterkt hem juist in de idee dat samenwerking in Europa de enige weg is om de vrede op het continent terug te brengen en te bewaren. Met "grote mannen", zoals Robert Schuman, Jean Monnet, Winston Churchill en Konrad Adenauer deelt hij de visie dat de constructie van een verenigd Europa illusoir is als de verliezer van de Tweede Oorlog daarvan geen deel uitmaakt. Een herziene druk van het Verdrag van Versailles van 1919 is, om het eufemistisch uit te drukken, niet wat Europa nodig heeft. We komen in dit boek nog uitvoerig over "Versailles" en de consequenties daarvan voor Duitsland en Europa te spreken. Hier kan al wel worden gesteld dat de overwinnaars van de Eerste Wereldoorlog door het verslagen Duitsland politiek, economisch en moreel "kaltzustellen", een historische vergissing hebben gemaakt.

De kracht van mijn vader uit zijn eigen slagschaduw te stappen en aan een groter doel, een verenigd Europa, een hoger belang toe te kennen heeft mij geïnspireerd dit boek te schrijven. Naast dit persoonlijke motief zijn er politieke overwegingen die mij de aanzet hiertoe hebben gegeven. Vanaf het begin van de jaren vijftig heeft het proces van Europese integratie ervoor gezorgd dat op het Europese continent al meer dan 75 jaar vrede heerst. Dat is nog nooit eerder in de Europese geschiedenis vertoond. Het vergt geen diepgaande analyse om in te zien dat dit eenwordingsproces gepaard ging en gaat met hevige conflicten en diepgaande crises. Europa, hier als Europese Unie op te vatten, is raketlings langs afronden gegaan, zoals bij de eurocrisis. Europa is niet altijd in staat gebleken fundamentele kwesties, zoals het vluchtelingenvraagstuk, in Europees verband op te lossen. Ook kan niet worden ontkend dat op Europa vooral het neoliberale stempel "markt en munt" rust en het weinig oog heeft voor de menselijke maat van de Europese eenwording. Bij menigeen heeft het gevoel postgevat dat Europa een ander woord is voor grootkapitaal en onvoldoende in staat is zorgen bij haar burgers weg te nemen over (mogelijk) verlies van werk en inkomen, dat veelvuldig aan de komst van vluchtelingen worden toegeschreven. Europa kan zijn burgers geen gevoel van veiligheid bieden, laat staan dat er een Europese identiteit is waaraan zij vertrouwen, verbondenheid en geborgenheid ontleen. Het is dan ook niet zo vreemd, dat eurosceptis en sterker nog: anti-Europese gevoelens vooral door de recente crises de kop opsteken. Populistische partijen spelen daar behendig op in door Europa als dief van de nationale soevereiniteit neer te zetten. "Take back control" is niet louter iets Brits, maar resoneert in meer of mindere mate ook in tal van andere Europese lidstaten zoals Frankrijk, Italië, Polen, Hongarije, Nederland en Duitsland. Nationaal-populistische partijen en bewegingen vreten aan de fundamenten van het Europese bouwwerk, daarmee de historische noodzaak van Europese integratie ontkennend. De grondgedachte van "nooit meer oorlog" mag dan oubollig klinken en uit het collectieve

DUITSLAND IN EUROPA

bewustzijn zijn verdwenen, dat maakt die gedachte nog niet minder waar of betekenisvol. Ondanks zijn vele tekortkomingen is en blijft Europa in menig opzicht waardevol. Dit boek geeft inzicht in het grote belang van Europa. Ook hierover zijn al talloze boeken geschreven, wat mij ertoe heeft gebracht een andere insteek te kiezen. Ik benader Europa vanuit het perspectief van de Duitse Europese politiek. Daarbij beperk ik me niet tot het naoorlogse proces van de Europese integratie, maar ga ik ver terug naar het allereerste begin van de negentiende eeuw. Duitsland is in die dagen een los verband van honderden staten, staatjes en steden en het is Napoleon die de Europese scepter zwaait. In de twee eeuwen die volgen ontwikkelt het land zich tot machtige “kolos” in het geopolitieke midden van Europa. We zullen zien hoe deze reus zijn macht en invloed als Europese mogendheid in de loop van de geschiedenis aanwendt. Meer dan welke andere Europese mogendheid dan ook heeft Duitsland in de afgelopen tweehonderd jaar Europa dan weer de afgrond in geleid, dan er weer voor gezorgd dat er vrede en stabiliteit heerst. Naast de dramatische ervaringen van mijn (schoon)familie is mijn fascinatie voor dit land met de vele gezichten een andere belangrijke drijfveer om dit boek te schrijven.

Duitsland?

Als we het over Duitsland hebben, over welk land hebben we het dan eigenlijk? “Was ist Deutsch?” is de vraag die de Duitsers zich in de loop van de afgelopen twee eeuwen voortdurend zijn blijven stellen. Goethe vroeg zich al af: “Deutschland? Ich weiss nicht wo es liegt”. En Sebastian Haffner schrijft in “Duitsland 1939: Jekyll & Hyde” over Duitsland ten tijde van het nationaalsocialisme dat je als het ware in twee werelden leeft: “je eet ergens, de keuken is goed, de bediening is keurig, de tafel netjes gedekt, maar op de rand van je bord ligt al die tijd een hoop stront”².

Het kortste antwoord op de vraag wat Duits is geeft wel de voormalige voorzitter van de Bondsdag Norbert Lammers: “Es ist die Frage selbst!”. Die vraag getuigt van een fundamentele onzekerheid van de Duitsers hun eigen identiteit te bepalen³. Die onzekerheid ligt besloten in haar geschiedenis. Geen enkel ander land op het Europese continent is zo vaak op zoek gegaan naar zijn eigen identiteit als Duitsland. In die zoektocht is vaak teruggesproken op oude mythen en sagen, zoals die van Barbarossa en van Hermann (Arminius) om het gevoel van saamhorigheid van het Duitse volk te kweken. We zien dit vooral terug ten tijde van Napoleon, in de Vormärz, de periode die aan de revolutie van maart 1848 voorafgaat, en in het Duitse keizerrijk. Maar ook onder het nationaalsocialisme, waar de inval in de Sovjet-Unie in juni 1941 operatie Barbarossa wordt genoemd. Na de oorlog is in West-Duitsland de VW-kever de nieuwe mythe, in de DDR is dat de strijd tegen het fascisme.

Duitsers delen in het Heilige Roomse Rijk der Duitse Natie wel een gemeenschappelijke taal en cultuur, een natiestaat ontstaat pas met het Duitse keizerrijk in 1871. Na de Eerste Wereldoorlog verdwijnt Duitsland als staat weliswaar niet, maar de keizerlijke monarchie wordt door een republikeinse parlementaire democratie vervangen. De Tweede Wereldoorlog leidt tot liquidatie van het diabolische Derde Rijk, Duitsland houdt op als natiestaat te bestaan. Tussen 1945 en 1949 is Duitsland door de vier geallieerde machten bezet en in feite tot een louter geografisch begrip gereduceerd. In 1949 ontstaan twee afzonderlijke Duitslanden met wezenlijk verschillende politieke systemen

DUITSLAND IN EUROPA

en politieke culturen, te weten de Bondsrepubliek in het westen en de DDR in het oosten. De Wiedervereinigung in 1990 brengt oost en west weer samen, maar dertig jaar na dato zijn de politieke, economische en culturele verschillen nog steeds merkbaar aanwezig.

Duitsland heeft zich met andere woorden in de afgelopen tweehonderd jaar meerdere keren opnieuw moeten "uitvinden". Dit heeft niet alleen tot de al genoemd onzekerheid bij de Duitsers zelf geleid, ook andere Europese landen hebben zich door de jaren heen niet op hun gemak gevoeld over wat die reus in het geopolitieke hart van Europa nu weer in de zin had. In de geschiedenis is voortdurend de zogenaamde "Deutsche Frage" gesteld, hoe Duitsland zich als machtsfactor in het centrum van het Europese continent zou gaan gedragen en, in nauwe samenhang hiermee, hoe de politieke ordening in Duitsland zelf vorm zou krijgen. Het is vooral Frankrijk dat uiterst argwanend naar zijn oosterburen kijkt. De verhouding tussen beide landen zoals die zich in de twee eeuwen heeft ontwikkeld loopt als een rode draad door dit boek. Frankrijk is voor de Duitsers - en vice versa - aartsvijand nummer één vanaf de tijd van Napoleon tot aan het einde van de Tweede Wereldoorlog in 1945. Sindsdien zijn de Fransen onmisbare, maar geenszins kritiekloze en soms zelfs achterdochtige partners in de Duitse Europapolitiek, zoals bijvoorbeeld blijkt uit de Franse reacties op Adenauers "Westbindung" in het begin van de jaren vijftig en op de "Wiedervereinigung" in 1990.

Duitse Europapolitiek door de eeuwen heen

Als je de Europese geschiedenis vanuit Duits perspectief onder de loep neemt ontmoet je markante persoonlijkheden, die bepalend zijn geweest voor de koers van de Duitse Europapolitiek. De gevolgen die hun machtsuitoefening voor Duitsland en Europa teweeg heeft gebracht bewegen zich, vereenvoudigd gezegd, tussen de uitersten constructief en destructief. Otto von Bismarck is de constructeur van het Duitse Keizerrijk, waarmee de Duitsers in 1871 hun zo gewenste natiestaat krijgen. Tegelijkertijd poogt hij bepaalde groeperingen, zoals katholieken en socialisten, van deelname aan het Rijk uit te sluiten. Keizer Wilhelm II eist voor Duitsland, evenals andere Europese grootmachten, een "Platz in der Sonne" op het wereldtoneel op. Mede door de politieke koers die hij vaart breekt uiteindelijk de Eerste Wereldoorlog uit met grote destructieve gevolgen voor Duitsland en het Europese continent. In Weimar voert Stresemann een Europese politiek die is gericht op herstel van vrede in Europa. De republiek gaat uiteindelijk door politieke instabiliteit en geweld te gronde. Het destructieve karakter van het nationaalsocialistische regime behoeft geen nader betoog. Dat staat lijnrecht tegenover de naoorlogse Europapolitiek van Konrad Adenauer die gericht is op Europese verbroedering en uiteindelijk uitmondt in geïnstitutionaliseerde Europese samenwerking. Al zijn opvolgers, tot bondskanselier Angela Merkel aan toe, vervolgen deze Europese weg in de vaste overtuiging dat een nationalistische "Alleingang" ongewenst is.

Dit boek werkt in verschillende hoofdstukken het bovenstaande uit. Vooropgesteld zij, dat de Duitse Europapolitiek niet los gezien kan worden van de politieke, economische, sociale en culturele omstandigheden in Duitsland zelf. Dit is de reden dat, daar waar het

DUITSLAND IN EUROPA

voor het begrip van de Duitse Europese politiek van belang is, binnenlandse ontwikkelingen en gebeurtenissen de revue passeren.

Hoofdstuk 1 schetst een uitvoerig beeld van Duitsland en de Duitsers in de decennia die voorafgaan aan de “Reichsgründung” van het Duitse keizerrijk in 1871. Het is Napoleon die een einde maakt aan het uiterst gefragmenteerde Heilige Roomse Rijk en, gelijk een vroedvrouw, het verlangen van veel Duitsers naar een eigen nationale staat helpt geboren te worden. Een staat die gebouwd is op de liberale ideeën van de Franse revolutie van 1789. De bevrijding van de napoleontische overheersing door de Völkerschlacht bij Leipzig in 1813 geeft sterk voeding aan het Duitse nationale bewustzijn. De conservatieve adel voelt er echter niets voor zijn privileges en daarmee zijn machtspositie uit handen te geven. Ook het Congres van Wenen van 1814/1815 leidt voor de nationale beweging tot een grote deceptie. De Europese grootmachten die in Wenen zijn verzameld laten geen spaan heel van het verlangen naar een eigen nationale staat. Zij zijn veel te bang voor een te machtig Duitsland in het geopolitieke midden van het Europese continent. Men denkt “Die Deutsche Frage” te kunnen beantwoorden met de creatie van de Duitse Bond, een als los zand aan elkaar hangende constructie van autonome staten en steden. De nationale gedachte is daarmee weliswaar niet begraven, maar het zal tot 1848 duren voordat er uitzicht op een liberale en democratische leest geschoeide Duitse eenheidsstaat lijkt te bestaan. Lijkt, want zover komt het niet. De revolutie, die Duitsland in die tijd in zijn greep houdt, baart weliswaar een nationaal parlement, maar dat is te zwak en te verdeeld om de gewenste staat te vestigen. Dat komt door de diepe verschillen van inzicht over hoe die staat er uit zou moeten zien. Dat

komt ook door de rigoureuze weigering van de keizer om ten gunste van het volk zijn politieke macht in te leveren. De revolutie mislukt. Pas in 1871, als Bismarck Rijkskanselier is en de grote rivaal Oostenrijk en aartsvijand Frankrijk zijn verslagen, krijgen de Duitsers hun zo “ersehnte” eenheidsstaat. Het Duitse keizerrijk is wel een van bovenaf opgelegde constructie, die net zoveel van doen heeft met liberalisme en democratie als een wijnboer uit Baden- Württemberg met het Duitse Reinheitsgebot

voor bier. Aanvankelijk deert dat het volk niet. De eerste keizer van het Rijk, Wilhelm I wordt zelfs op handen gedragen en ziet zich als Barbablanca op hetzelfde mythische voetstuk geplaatst als Barbarossa.

Hoofdstuk 2 geeft inzicht in de manier waarop de nieuwe Duitse staat zijn weg in Europa probeert te vinden. Het doen en laten van het Rijk wordt met argusogen bekeken. Voor de Europese grootmachten Rusland, Engeland en Frankrijk is het keizerrijk vanwege zijn geostrategische ligging en zijn economische overwicht een bedreiging van jewelste. Kanselier Bismarck is zich zeer bewust van deze (al dan niet terechte) angsten van zijn burens en weet dat hij als een evenwichtskunstenaar te werk moet gaan. Om dat werk effectief te kunnen doen is steun in eigen huis een vereiste. Dat het volk het van bovenaf opgelegde keizerrijk steunt, kan niet verbloemen dat er stevige oppositie bestaat. Door

DUITSLAND IN EUROPA

middel van de zogenaamde Kulturkampf probeert Bismarck oppositionele partijen en verenigingen, zoals die van katholieken en socialisten die hij als bedreiging van zijn levenswerk ziet, buiten de maatschappelijke orde te plaatsen. Dat lukt hem uiteindelijk niet. Op het terrein van de Europapolitiek toont de IJzeren Kanselier zich behoedzamer en diplomatieker. Om de Europese mogendheden gerust te stellen verkondigt hij herhaaldelijk, dat Duitsland “satuerd” is en geen ambities heeft zijn invloedssfeer uit te breiden. Duitsland heeft genoeg aan zichzelf en het enige wat Bismarck wil is de vrede in Europa bewaren. Hij ontwikkelt een ingewikkelde en soms tegenstrijdige politiek van bondgenootschappen die die vrede moeten garanderen. De uitgangspunten van deze “Bündnispolitik”, waarvan aartsvijand Frankrijk is uitgesloten, legt hij vast in het zogenaamde Kissinger Diktat. Het hoofdstuk behandelt de belangrijkste overeenkomsten, coalities, ententes en verdragen, die Bismarck met andere Europese mogendheden afsluit. Voordat hij in 1890 door keizer Wilhelm II aan de kant wordt geschoven toont Bismarck om binnenlands politieke redenen kortstondig imperialistische neigingen.

Hij legt hiermee de basis voor de “Weltpolitik” van Wilhelm II, die we in *hoofdstuk 3* beschrijven. Diens wereldpolitiek maakt korte metten met de prudente evenwichtspolitiek van de IJzeren Kanselier. Hij zet een punt achter het

“Rückversicherungsvertrag” met Rusland, met als consequentie dat de Russen een alliantie met de Fransen aangaan. Dat had Bismarck nu juist willen voorkomen. Door ondiplomatiek gedrag jaagt de keizer ook het Verenigd Koninkrijk tegen zich in het harnas. De onderlinge verhoudingen verslechteren verder wanneer Duitsland zijn vloot optuigt om een effectieve koloniale politiek te kunnen

voeren. Daarmee komt het letterlijk en figuurlijk in het vaarwater van de Engelse koloniale grootmacht terecht. Het brengt de Engelsen ertoe militaire samenwerking met de Fransen aan te gaan. Ook de poging van Wilhelm om met zijn neef Nicolaas II van Rusland een defensieverdrag te sluiten mislukt. Duitsland komt steeds meer geïsoleerd te staan en heeft alleen nog Oostenrijk-Hongarije als bondgenoot. Rusland, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk sluiten zich aaneen. Duitsland wordt politiek en militair “ingekreist”. Diplomatieke pogingen een dreigende oorlog te vermijden lopen op niets uit. De Eerste Wereldoorlog, de oer catastrofe van de twintigste eeuw, stort Duitsland en Europa in een diepe afgrond.

Hoofdstuk 4 is gewijd aan de aanleiding, het verloop en de dramatische gevolgen die de Eerste Wereldoorlog zal blijken te hebben voor Europa en de Duitse keizermonarchie. Lont in het kruitvat is de moord op de Oostenrijkse troonopvolger Franz-Ferdinand en zijn vrouw in Sarajevo in juni 1914. De moord lokt een schier onbeheersbare kettingreactie uit die ertoe leidt dat op 28 juli de oorlog uitbreekt. Veelal is Duitsland daarvoor als de schuldige aangewezen. Christopher Clark maakt in zijn boek *de Slaapwandelaars*⁴ echter op overtuigende wijze duidelijk dat Duitsland weliswaar medeverantwoordelijk is voor de Eerste Wereldoorlog, maar beslist niet de

DUITSLAND IN EUROPA

“Alleinschuld” draagt.

In Oost-Europa weten de Duitsers het ene succes na het andere te boeken, op het Franse slagveld stagneert de opmars. De oorlogsinmenging van de Verenigde Staten

zorgt voor een keerpunt aan het westelijk front. Op 11 november 1918 sluiten Duitsland en de geallieerden een wapenstilstand in een treinwagon in het bos van Compiègne, de stad die

tachtig kilometer ten noordoosten van Parijs ligt. De voorwaarden waaraan het overwonnen keizerrijk moet voldoen zijn echter zo vernederend, dat daarover onder het Duitse volk grote onrust ontstaat. Die onrust neemt uiteindelijk revolutionaire vormen aan. De gewelddadige revolutie, die vooral in de daaropvolgende maanden honderden slachtoffers eist, leidt tot het aftreden van keizer Wilhelm II en luidt daarmee het einde in van de keizerlijke monarchie in Duitsland. Daarvoor komt in 1919 de Republiek van Weimar in de plaats, de eerste democratische staatsvorm op Duitse bodem.

Hoofdstuk 5 behandelt de Republiek van Weimar, een naam die - God betere het – volgens de overlevering als een van de eersten is gebezigd door degene die er alles aan heeft gedaan haar ten onder te laten gaan, Adolf Hitler. De republiek draagt vanaf haar begin een grote financiële en morele last met zich mee. Het Verdrag van Versailles verplicht Duitsland tot het doen van gigantische herstelbetalingen en verklaart Duitsland tot de enige schuldige van de Eerste Wereldoorlog. Mede hierdoor kan de jonge fragiele democratie niet rekenen op voldoende steun in de samenleving. Weimar wordt getekend door anti-parlementarisme, rechts- en linksextremisme, nationalisme, moordaanslagen en putschpogingen. In combinatie met de wereldwijde economische crisis die in 1929 uitbreekt, vormen deze de voedingsbodem voor het ontstaan van het nationaalsocialisme. Dat komt met de benoeming van Hitler tot kanselier in 1933 aan de macht.

Evenwijdig aan de binnenlandse turbulentie lopen de inspanningen van Minister van

Buitenlandse Zaken Gustav Stresemann een Europapolitiek te voeren, die als kernstuk heeft het herstel van Duitsland als Europese grootmacht. In zijn visie is dit alleen te realiseren door in harmonie met de andere Europese mogendheden samen te werken.

Stresemann krijgt het voor elkaar de druk van de herstelbetalingen te verzachten, verdragen met de voormalige vijanden af te sluiten, zoals het Verdrag van Locarno, en Duitsland lid van de Volkenbond te maken. Een belangrijke Europese partner vindt Stresemann in de persoon van Aristide Briand, zijn Franse collega. Samen werken zij

aan de idee van een verenigd Europa. Door de vroege dood van Stresemann, maar ook en vooral door de ontwikkelingen in Duitsland zelf, komt die niet tot wasdom.

DUITSLAND IN EUROPA

Hoofdstuk 6 neemt de buitenlandse politiek van het NS - regime onder de loep. In zijn boek *Mein Kampf* legt Hitler de uitgangspunten van zijn buitenlandse politiek vast. Een substantieel onderdeel daarvan is de verovering van Lebensraum in het oosten van Europa. Het ontbreekt de Duitsers aan fysieke ruimte en grondstoffen. Bovendien is de verovering van gebieden noodzakelijk om het superieure "Deutschtum" te kunnen vestigen. Op de weg daarheen boekt de Führer eclatante successen. Hitler haalt het Saarland weer "heim ins Reich", hij bezet het Rijnland, waarmee hij het Verdrag van Versailles aan zijn laars lapt. De Anschluss van Oostenrijk volgt in 1938. Vervolgens

bezetten Duitse troepen Sudetenland, gelegitimeerd door het Müncher-Abkommen van 1938, dat gebaseerd is op de Appeasement- politiek van de Britse Minister van Buitenlandse Zaken Chamberlain. Kort daarna choqueert Hitler de internationale gemeenschap door tegen alle afspraken in de "Rest-Tschechei" binnen te vallen en het Memel-gebied te bezetten. De wereld gaat nu pas echt

beseffen hoe tomeloos de expansiedrift van nazi-Duitsland is en hoe zij om de tuin is geleid. Er is echter geen weg meer terug. Op 1 september 1939 valt Duitsland Polen binnen. De Tweede Wereldoorlog is uitgebroken.

Hoe Duitsland zich na het doven van de wereldbrand in 1945 tracht op te richten en zijn plaats in Europa probeert te hervinden is het thema van *hoofdstuk 7*. Het eerste deel van het hoofdstuk beschrijft de miserabele omstandigheden waaronder de Duitsers moeten leven. Leven in een land, dat feitelijk niet meer bestaat. Hij zijn de vier geallieerde machten die het land bezet houden en zijn koers bepalen. De geallieerden hebben echter zeer uiteenlopende visies op de toekomstige politieke en maatschappelijke orde in het nieuwe Duitsland. Die verdeeldheid leidt uiteindelijk ook tot een verdeeld land. In 1949 ontstaat de Bondsrepubliek in het westen en de Deutsche Demokratische Republiek in het oosten.

De eerste kanselier van de Bondsrepubliek is de christendemocraat Konrad Adenauer. Zijn Europapolitiek is gericht op integratie van Duitsland in het westen, de zogenaamde "Westbindung". De weerstand daartegen is in eigen land aanzienlijk. Zo vrezen de sociaaldemocraten dat Adenauers west-koers ertoe leidt dat een herenigd en neutraal Duitsland op de lange baan wordt geschoven.

Het westen staat positief tegenover Duitse integratie in de westelijke statengemeenschap. Adenauer begrijpt heel goed dat verbroedering met Frankrijk daarvoor een absolute voorwaarde is. Die komt uiteindelijk definitief tot stand met het Élysée-Verdrag dat Adenauer en de Gaulle in 1963 ondertekenen. Vanwege de Franse argwaan tegenover de voormalige staatsvijand nummer één is dit niet zonder slag of stoot gegaan, zoals we in dit hoofdstuk zullen zien.

In de jaren die volgen ontpopt Duitsland zich onder verschillende bondskanseliers tot een betrouwbare partner en de dragende kracht van het Europese integratieproces. De nauwe band tussen Frankrijk en Duitsland, die vaak ook een persoonlijke is, leidt tot meer politieke en economische samenwerking op Europees niveau, waarvan onder meer het Economisch en Monetair Stelsel (EMS) en de interne markt getuigen.

Tegelijk met Duitslands integratie in het westen is het de sociaaldemocratische

DUITSLAND IN EUROPA

bondskanselier Willy Brandt, die met zijn Ostpolitik toenadering tot de DDR zoekt. Hij is de overtuiging toegedaan dat “Wandel durch Annäherung” de enige manier is de hereniging van beide Duitslanden dichterbij te brengen. Brandts ontspanningspolitiek culmineert in de Ost-Verträge, die hij in het begin van de jaren zeventig met de Sovjet-Unie (Moskou Verdrag), Polen (Warschau-Verdrag en de geallieerden (Viermogendheden Overeenkomst) afsluit. Het zal echter nog jaren duren voordat de hereniging een feit is. Onder bondskanselier Helmut Kohl komt het op 3 oktober 1990 tot de Wiedervereinigung van het gedeelde Duitsland.

Het laatste hoofdstuk verhaalt over de Duitse Europapolitiek na de Wende. We staan uitgebreid stil bij een van de belangrijkste en fascinerendste gebeurtenissen in de recente Europese geschiedenis, de val van de muur in

1989. Wordt de hereniging in Duitsland met gejuich ontvangen, andere Europese staten, met het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk voorop, staan er zeer sceptisch tegenover. Het 80 miljoen inwoners tellende land met grote economische en militaire macht, zal voor instabiliteit in Europa zorgen, zo wordt gevreesd. Die vrees blijkt onterecht. Duitsland stelt zich niet op als “Hegemon”, integendeel. De Europapolitiek van alle regeringen na 1989 is in wezen de voortzetting van de Westbindung, die Adenauer in het begin van de jaren vijftig heeft ingezet. Ook de huidige Bondskanselier Angela Merkel voert een sterk op Europese integratie gericht beleid in de wetenschap dat daarvoor geen alternatief is en ook niet gewenst is. Europa is voor Duitsland een onmisbare factor, net zoals Duitsland voor Europa een onmisbare machtsfactor is. Dit wordt overduidelijk zichtbaar als in het hoofdstuk wordt beschreven hoe Merkel, zij het met aangetrokken handrem, leidinggeeft aan de bestrijding van de crises die Europa de laatste jaren hebben “heimgesucht”. Zij doet dat zoveel mogelijk in samenwerking met de Fransen, de andere grote speler op het Europese veld.

In de slotbeschouwing komt naar voren dat Merkel niet alleen in Europa, maar ook op het thuisfront met politieke obstakels te maken heeft. De Grote Coalitie met de SPD is een wiebelige constructie, haar vluchtelingenpolitiek heeft bijna tot een scheuring

tussen CDU en CSU geleid en populistische partijen zoals de AfD en rechts-extreem geweld winnen terrein. Deze interne problemen beperken Merkels manoeuvreerruimte en daarmee die van Duitsland in Europa. De slotbeschouwing sluit af met een blik in de toekomst. Een Europese toekomst zonder Merkel, die heeft aangekondigd niet meer voor

het kanselierschap te willen kandideren. Of dat tot een andere Europapolitiek van de Duitse macht in het midden van Europa leidt?

Eindnoten

DUITSLAND IN EUROPA

- 1 Zweig, Stefan, *Die Schachnovelle*, 1942
- 2 Haffner, Sebastian, *Germany 1939: Jekyll & Hyde*, London, 1940
- 3 *Was ist Deutsch? Die Erfindung der Nation: Mythen, Sagen, Märchen von 1800 bis heute*, Zeit Geschichte nr. 5/2018
- 4 Clarck, Christopher, *Slaapwandelaars, hoe Europa in 1914 ten oorlog trok*, Antwerpen, 2012